

Geliş Tarihi: 03.01.2021 Kabul Tarihi: 27.03.2021 Entry Date: 03.01.2021 Accepted: 27.03.2021

Bu makaleyi alıntılanmak için/ To cite: BALIKÇI, Şakire (2021). "Türkiye'de "Madenlerin" Kültleşme Süreçlerine Dair Bir Değerlendirme", *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s. 231-248.

TÜRKİYE'DE "MADENLERİN" KÜLTLEŞME SÜREÇLERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on The Cultification Processes of "Mines" in Turkey

Şakire BALIKÇI*

Öz

Türk kültüründe madenler ve madencilik Ergenekon destanıyla da malum olduğu üzere yüzyıllardır kutsallık ihtiva etmektedir. Bu durum folklor malzemelerine doğrudan yansıdığı gibi gündelik hayatın da vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Konuya en iyi örneği teşkil eden "demir kültü" başta olmak üzere altın, gümüş, bakır gibi sık kullanılan madenler; Türklerin kültür evreninde sadece değerli maddeler olarak değil manevi anlamda da kendisine hatırı sayılır bir yer edinmiştir. Bu sayede madenler sanatta, bilimde, kişisel adlandırmalarda hatta rüyalar vasıtasıyla toplumsal bilinçaltında yer edinmişlerdir. Çalışmanın kapsamı; Türkiye sahası olarak belirlenmiş ve çalışma "maden kültü"nü geçmişten günümüze seyrine, ulaşılabilen kaynaklar dâhilinde ışık tutmayı amaçlamaktadır. Çalışma verileri; yazılı kaynaklara, yazarın kişisel deneyim ve gözlemlerine dayanmaktadır. Çalışmanın sonuç kısmında madenlerin kişi adlarına yansımaları cinsiyete, sosyal hayattaki kullanım yelpazesine göre değerlendirilmiştir. Kimi madenlerin yaygınlık alanının sınırlı; kiminin ise kültleşme süreci bağlamında yaygın etkisinin devam ettiği tespit edilmiştir. Son olarak Gök Tanrı inancından günümüze madenlerin Türklerin hayatlarında yerinin tespiti ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Madenler, Demir Kültü, Gök Tanrı İnancında Madenler.

Abstract

As it is known from the Ergenekon Epic, mines and mining in Turkish culture have been sacred for centuries. This situation is directly reflected in folklore materials also has become an indispensable part of daily life. Frequently used mines in Turkish culture such as gold, silver and copper, especially the "cult of iron" which constitutes the best example, they have gained a considerable place in the cultural universe of Turks not only as valuable items but also in spiritual sense. In this way, mines have taken place in art, science, personal designations also have taken place in the social unconscious through dreams. Turkey as determined as the area of the study and the study aims to the lighting the mine cult's journey from past to future in the light of available resources. The scope of the study area designated as Turkey and contains mineral cult of the past to the present course. Study data are based on written and oral sources (resources person) and the author's personal observations and experiences. In the conclusion part of the study reflection of mines on personal names evaluated by according to gender, range of use in social life. It has been determined that some mines have limited prevalence area; the widespread of influence of some in the context of cultization process continues.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sakire_86@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9063-5637

Finally, from the belief of “Gök Tanrı” to the present, determination and evaluation of the place of mines in Turkish lives has been made.

Keywords: Mines, Iron Cult, Mines in The Belief of The Gök Tanrı.

Giriş

Türkiye sahasında madenlerin ad ve soyadları başta olmak üzere hayatın birçok alanında karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu çalışma; ulaşılabilen örnekler ışığında “tapınma, tapım, din” (Türkçe Sözlük, 1998: 942) gibi anlamlara gelen kültürlerden biri olan demir kültürü demir kültürü başta olmak üzere madenlerin Türk kültürüne yansımalarını ihtiva eden bir deneme mahiyetindedir. Bundan sonra folklor sahasında yapılacak madenler konulu çalışmalar için Türk kültüründe madenlerin yaygın kullanım ve kutsiyetine örnek teşkil etmesi açısından kaleme alınmıştır. Madenlerin yaygınlığı sergilenirken de sayısı binleri bulabilecek örneklerin hepsine ulaşılabilmesi teknik açıdan zorluk içerdiğinden tasnif çalışmasında örnekler ile birlikte özellikle başlıkların zenginliği ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

Türk kültüründe madenler denilince ilk akla gelen demir-dağ ve Ergenekon ilişkisine de yansıyan kutsal dağlara, ilk yazılı Türk metinlerinden “Göktürk Devleti hükümdarı Bilge Kağan’ın kardeşi Kül Tigin adına diktirdiği (732; daha sonra Bilge Kağan adına kendi oğlunun diktirdiği (735); sonuncusu ise Bilge Kağan’ın veziri ve kayınpederi Tonyuyuk 720-725 yılları arasında kendi adına diktirdiği” (Ergin, 2005) Orhun Abidelerinde rastlanır. Bu metinlerde dağlar; “tanrı tarafından yaratılan ‘Gök’, ‘Yer’ ve ‘İnsanlık’ olmak üzere üç büyük varlıktan biri olan ‘Yer’ in üzerinde bulunan ufak parçalar olarak düşünülürdü. Kutlu pek çok özelliği de barındırdığına inanılan bu dağlar Altay destanlarında ‘Ak’ ve ‘Gök’ denizlerin bittiği yerde bulunan Akdağ ile Demir-dağlar’ , Altay dualarında ‘Güneş dolaşmaz Çelik dağ; Ay dolaşmaz Altın dağ’; Altay yaratılış destanlarında ‘Gök ile Yer arasında bulunan başı Ay ile Güneşe değen ve Tanrı Ülgen’in oturduğu Altın dağ’ şeklinde tarif edilen Altay dağları; yine Altay destanlarında ‘Demir dağlar gibi yeryüzünün temel direklerinden biri olan ve yerin yedi kat altına uzanan bakır dağlar’ (ki ikisinin de Yer’i çevrelediğine inanılıyordu) da olduğu gibi dağların madenlerle birlikte anılması ‘sağlamlık’, ‘durağanlık’, ‘dayanıklılık’ ve ‘değerlilik’i beraberinde getirmiştir. Söz konusu ‘maden’ ve ‘dağ’ların görevi ‘Yer’i çevrelemek ve tutmaktır. Zaman içinde pek çok kutsal ile birleştirilerek önünde-üzerinde ibadet ve dua edilen kurban ve yemin gibi çeşitli törenler yapılan bu maden-dağlardan Tanrı

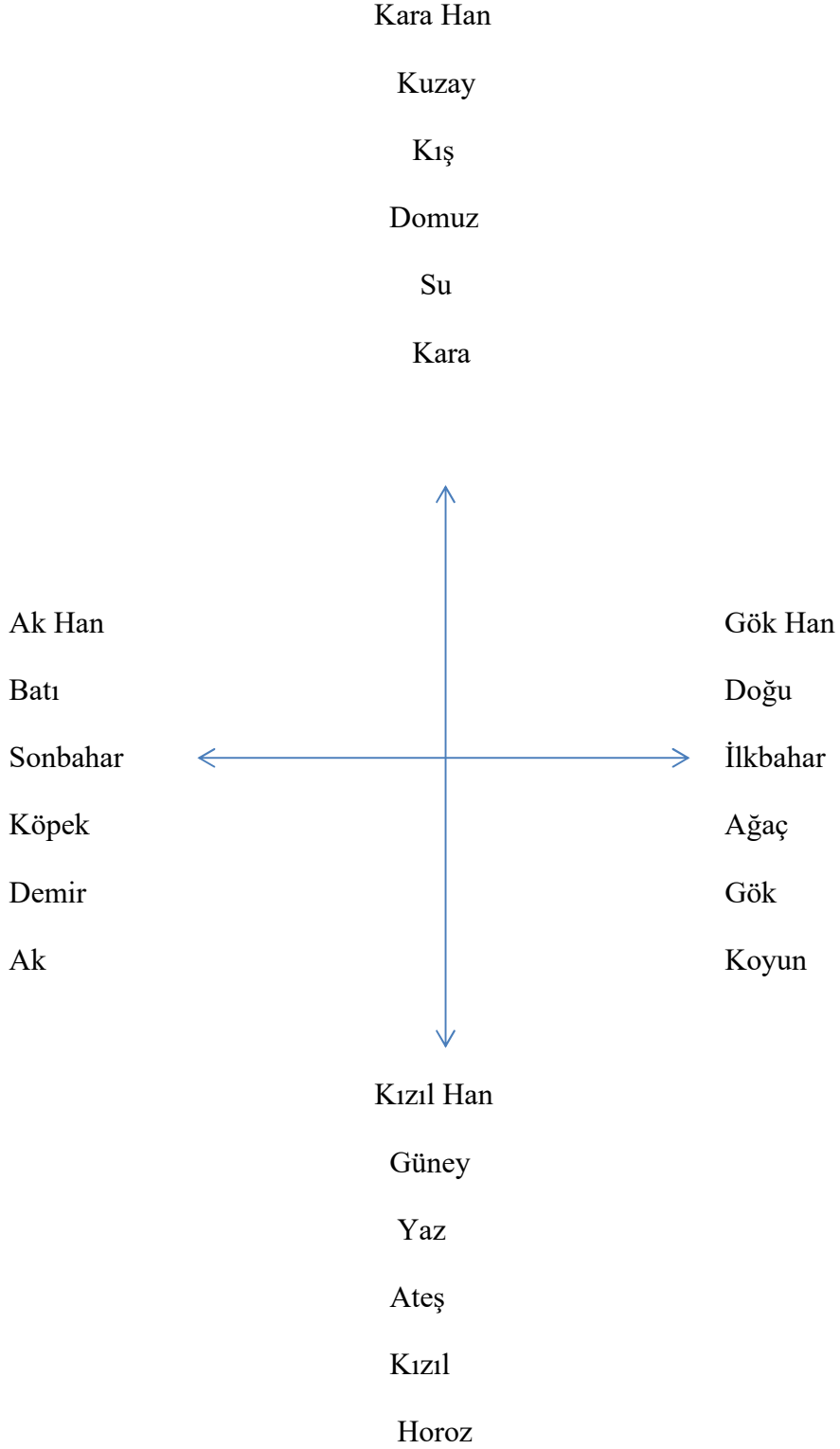
Dağları'na 'Kutsal Dağ' denmesinin nedeni de bu durumdan kaynaklanmaktadır".¹ Yine "Macar kültür çevresinin uzantılarından olan, Vogullara göre 'Başlangıçta dünya bir tepsi gibiydi ve durmadan dönüyordu. Suların üzerinde bir toprak parçasıydı. Topraklar dağılmasın diye Tanrı, taş kuşakla bağladı. Bu kuşak Ural dağları idi..." (Ögel, 2014: 245).

Kutsal dağların yanı sıra kutsal ormanlar da Türk kültüründe önemli bir yer edinmiştir. Göktürklerin hâkimiyet merkezi olarak addedilen yer, Ötüken idi. Hem üzerindeki ormanı hem de kendisini ifade eden Ötüken'in Göktürk Yazıtları'ndaki "...Ötüken yış olurup arkış tirkış ısar näng bungug yok. Ötüken yış olursar benggü il tuta olurtaçı sän; "...ıduk Ötüken (Çağatay, 1963: 3-6) "hakanlık", "kutsal vatan toprağı" "hâkimiyet" felsefelerini içermesi (Yayın, 2012: 80) dağların durağanlık ve kuvvet eksenli felsefesine ek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda örnekleri verilen; yeraltı kaynakları ve değerli taşlarla ilişkilendirilen mekânların, kültürün en pürüzsüz aynası folklorla yansımaları en net bir şekilde Ergenekon destanında kendisini göstermektedir. Eliade'nin de ifade ettiği üzere "Demir çağı" dünyanın görüntüsünün değiştirmeden önce insanoğlunun tinsel tarihinde büyük yakımlar uyandıran çok sayıda ayın mit ve simgeyi doğurmuştur (Eliade, 2003: 19). Ergenekon da söz konusu yankıların Türk kültüründeki örneğini temsil etmekte ve hem bir "demir dağ"ı hem de bu dağın çevrelediği yeri- yurdu ifade etmektedir. Bu bağlamda Ak Han'ın çocuklarının kırk boynuzlu boğasını öldürmek üzere gittikleri bu demir-dağın, yerleşenlerin giderek çoğalmaları üzerine eritilmesini ve Türklerin başka topraklara yayılmasını anlatan Ergenekon Destanı (Çay,1988: 25-27; Ögel, 2014: 67-79; İnan, 1998: 229-230) aslında Türklerin türeyişini anlatan bir prototiptir. Bunun yanı sıra başka "ata, mağaraları" inancıyla örülü birçok efsanenin oluşmasına yol açan Ergenekon destanının "ateş kültü", "kutsal vatan", "hâkimiyet-devlet" düşüncelerini içerdiği, ortadadır (Yayın, 2012: 115-117; Ögel, 2014: 67-79; Atsız, 1943: 28-30). "Demir dağ" inancı, Türklerin yön tasnifinde de kendisine önemli bir yer edinmişti. Buna göre "küçük il"i oluşturan dört aşireti ve aşiretin yöneticilerinin yer aldığı, her birinin dört unsurla ifade edildiği dört yönün her birinin ayrı birer sembolü vardı. Ergenekon destanında kırk boynuzlu boğaya sahip olan Ak Han'ın sembolü yine "demir" idi (Ziya Gökalp, 1974: 36-42):

---

¹ Konu hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi II.Cilt: 423-464; Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm: 48-65; 13-21.

Şekil 1: (Gökalp, 1974: 36-42).

Demir kültünden sonra günümüzde çeşitli inanç ve buna bağlı pratiklerde yaşadığı görülen yeşim taşı konu çalışma konusu bakımından önemi haizdir. Kaynaklara göre bu taş “Kut dağ”ının Çinliler tarafından parçalanmış hâli olup tüm sihirliliği gökten inen “kut” (kutlu ışık”un kayın (huş) ve çam ağaçlarının üzerine inerek meydana getirdiği yeşim kayasından gelmektedir (Ziya Gökalp, 1974: 76, 80-81). Araştırmacıların çoğunluğu bu taşı yağmur-kar-dolu yağdırma, fırtına çıkarma, yangın söndürme, sis yaratma özelliklerinden dolayı “yada”, “yat”, “sat”, “cada”,” yağmur-taşı” olarak adlandırır; iklim değiştirici özelliğinden bahsederken kimisi bu taşın sadece Türklerde bulunduğunu, savaşları bu taş sayesinde kazandıklarını, belirtirler. En dikkate değer bilgi ise bu taşın ayı, kurt, at gibi hayvanların içinde bulunduğu, canlı olduğu, insan kafasına benzediği, kadın veya yabancı bir el değdiğinde gücünü kaybettiği, ata asıldığında hayvanın terlemediği (İnan, 1954: 160-165) üzerinedir.

Türk kültüründe demir madeni kadar, demircilik mesleği de önemli bir yer işgal eder. “Demirciliği Türkler şerefli saymaları, Yakutların demirci ile şamanın bir yuvadan olduklarına inanmaları ve demircinin karısına da saygı göstermeleri, Manas Destanı’nda geçen bir bölümde de demirci ile Manas arasında geçen diyalogta Manas’ın kılıcının yapım aşamasının” (İnan, 1998: 229-231) destan evrenine yakışır şekilde mübalağalı bir şekilde yer alması bu düşünceye örnek olarak verilebilir. Yine Göktürk devrinde at koşumlarının güzelliği ve kaliteli çelik cevherinin yaygın kullanımı Altay Türklerinin demircilikte oldukça mahir olmaları (Ögel, 1984: 163) da madenlerin Türk kültür tarihindeki yerlerini vurgulamaktadır.

Konuyu toparlamak gerekirse; Türklerin eski hayatlarında madenler/mineraller demir kültü ve yada taşı (yeşim taşı) başta olmak üzere tüm değerli taşların önemli bir yer işgal ettiği görülür. “Türeyiş”ten “yön” e, “kutsal vatan”dan “hakimiyet” felsefesi”ne uzanan geniş bir alanda etkisini hissettirir. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinin taş devri ve maden devri olarak adlandırıldığı düşünülecek olursa söz konusu maddelerin önemi daha bir ön plana çıkacaktır. Bu düşünceden hareketle çalışmada Türklerin eski hayatlarında önemli bir yeri olan “maden inancı”nın geçmişten günümüze yansımaları ve kültleşme süreçleri üzerinde durulacaktır. Maden kültürleri “demir kültü” başta olmak üzere Türk kültüründe var olan bir inançtır fakat maden kültürünün folklor sahasına ek olarak gündelik hayatın ve kültürün diğer unsurlarını da halen etkiliyor olması “kültleşme” sürecinin devam ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda konuyu; Türkiye sahasında, iki temel başlıkta olmak üzere incelemenin geçmişten günümüze söz konusu inancın seyrini takip edebilmek adına önemli olduğu ortadadır. Çalışmaya yazılı

kaynaklar, internet kaynakları ve kişisel deneyim ve tecrübeler temel teşkil etmektedir. Çalışma daha önce belirtildiği gibi iki ana başlıktan oluşmaktadır. İlki madenlerin kültleşme süreçlerinin kişisel alanlara yansımalarını; diğer başlık ise toplumsal alana yansımalarını içermektedir:

1. Maden Kültünün Kişisel Alanlara Yansımaları

Zaman içinde Türkler; inanç sembolü olarak hayatlarında yer edinen madenleri bazen yaptıkları mesleklere bir atıfta bulunmak bazen de evlatlarına değerli olduklarını hissettirmek için madenleri ad olarak seçmişlerdir. İki alt başlık altında incelenecek olan bu grupta yer alan adlandırmalardan meslek belirtenlerinin Türklerin soyadı alma geleneklerinin bir parçası olması dolayısıyla “soyadı” grubunda da yer aldıkları görülecektir.

1. 1. Ad Bağlamında Maden İsimlerinin Kullanımı

Bu konuda ilk akla gelen maden ve değerli taş menşeli isimler; Yeşim, (1995 yılında en çok konulan 96. isim), “Demir (Türkiye’de 2019’da en çok konulan 19.isim), İnci (2019 yılında en çok konulan 95.isim) Sedef (2002 yılında en çok konulan 89. İsim)” (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059), Zümrüt, Altın, Gümüş, Elmas, Yakut, Çelik, Tunç, Simten; Mercan, Firuze, Cevher, Tuncer, Güher, Sırma, Tuncay, Demircan...gibi sıkça kulağa gelen isimlerdir. Görüleceği üzere sağlamlığı belirten madenler erkek adı olarak benimsenirken farklı renk ve gruptakiler kadınlara konulan adlar arasında yer almakta ve çoğunluğu temsil etmektedir.

1.2. Soyadı Bağlamında Maden İsimlerinin Kullanımı

Almas, Altınakar, Altınay, Altınayak, Altınbaş, Altınbilek, Altınbozar, Altındal, Altınışik, Altınkaya, Altınkaynak, Altınmeşe, Altınok, Altınç, Bakır, Bakırcı, Bakırkan, Bakırtan, Baştaş, Büyükgümüş, Cevher, Çelik, Çelikbaş, Çeliker, Çeliksoy, Dağlı, Demir (Türkiye’de en çok kullanılan 3. soyad) <https://www.webtekno.com>) Demirağ, Demiray, Demirayak, Demirbilek, Demirbilek, Demircan, Demirci, Demirçay, Demirer, Demirhan, Demirkan, Demirkaynak, Demirkıran, Demirkol, Demirkubuz, Demirören, Dökmetaş, Fosforoğlu, Gümüş, Gümüşdağ, Gümüşdal, Gümüşpala, İnci, İncigöz, Kalaycı, Kalaycıoğlu, Kaya, Kayalı, Kömür, Kömürcü, Kurşun, Mercan, Mermer, Mermerci, Serttaş, Sırma, Şimşirgil, Taş, Taşbaşı, Taşdemir, Taşkıran, Taştan, Tuncay, Tuncer, Tunç, Tunçakad, Tunçbilek, Tunçeri, Tunçeri, Tunçoğlu, Tunçtürk, Yada, Yakut, Zümrüt...

Görüldüğü üzere “soyadı” grubu “ad” grubundan daha zengin olup hem yalın hem de yapım ve çekim ekleriyle zenginleşmiş veya birleşik kelime olarak da zengin bir grubu oluşturmaktadır.

1. 3. Soy- Sülale Adları Bağlamında Maden İsimlerinin Kullanımı

Altunizadeler (Muğla)

Kömürcüler (Cizre)

Kramerler (Muğla)

Şimşirler (Muğla)

1. 4. Lakaplar ve Tanımlamalar Bağlamında Maden İsimlerinin Kullanımı

Altın Ayak (Çok yaygın kullanılmamakla birlikte çok gol atan, çok iyi oynayan futbolcuları tanımlar bir söz dizisidir).

Altın iğne (Çok iyi dikiş diken terzi ve modacıları tanımlayan bir sözdür).

Altın kalem (Değerli araştırmacı ve yazarları ifade etmek için kullanılan bir tamlamadır).

Altıntop (Çocuklar için kullanılan bir tanımlama olup çocuğun aile içindeki yeri ve kıymetini ifade eder).

Altın Makas (Kadın ve erkek kuaförleri için kullanılan bir tabirdir).

Çelik bilek (Yenilmez, güçlü anlamında kullanılır).

Taş bebek (Güzel kadınlar için kullanılan bir tamlamadır).

2. Maden Kültünün Toplumsal Alanlara Yansımaları

Çalışmanın alanı gereği yer altı kaynakları ve değerli taşların folklor alanına yansımaları üzerinde durulmasına ek olarak Türkiye özelinde hayatın diğer alanlarına yansımalarına da bakılması madenlerin, Türk kültür ve geleneğinde mit/destan devrinden günümüze seyrine geniş bir perspektiften bakılmasını kolaylaştıracağı kanaati hâsıl olmuştur. Bu bağlamda tasnif ve değerlendirmelerin sınırı halk bilimi sahasını bilinçli olarak aşmaktadır.

Tahmin edileceği üzere madenlerin bu gruba yansması özellikle çeşitlilik bağlamında kişisel gruba nazaran hayli zengin bir görünüm arz etmektedir. Bu da madenlerin hayata etkisinin kişisel alandan toplumsal alana doğru geçerken makasın açılmasıyla ve etki alanının genişlemesiyle ilgilidir. Giriş kısmındaki bilgilere bakıldığında da anlaşılacağı üzere madenler yer-yön tayininden, ikamet edilmesi gereken mekânlara; oradan bir milletin yeniden

doğuşunda etken rol oynamasına kadar aslında bir kişinin değil milletin varlığını etkileyen önemli bir etken olarak varlık göstermiştir. Bu sebeple sanattan pozitif bilimlere; gündelik hayattan, ekonomiye kadar gündelik yaşamını da etkilemiş ve adlandırmalara kaynaklık etmiştir.

Türkiye sahasında çıkarılan ve kullanılan maden türlerine kısaca bakılacak olursa bunlar -inci, beyaz inci, siyah inci, altın, som altın, külçe altın, beyaz altın, yeşil altın, kırmızı altın, elmas, beyaz elmas, kırmızı elmas, pembe elmas...-(İzbirak, 2018) gibidir. Yukarıda ifade edilen madenlerle ilgili resmi/gayri resmi kurum ve kuruluşlar da toplumsal hayatın bir parçası durumundadır. Bunlar: -Brent Petrol, DDY, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ereğli Demir Çelik İşletmeleri, Gold Yapım, MTAE, , Petrol Ofisi, Türkiye Petrolleri, Altınayar Kimya...-gibi önemli kurumlardır. Tüm bunlara ek olarak maden ve mineraller doğal oluşumları isimlendirmede önemli birer kaynak olmuşlardır: Gümüş Vadi, Maden Dağı, Fosforlu Mağara, Tuz Gölü gibi...

Maden kültürünün toplumsal anlamda kendini en çok hissettirdiği yer ise “sanat” olmuştur. İlk olarak Göktürk abideleri ve “Ergenekon Destanı” ve “Altın Elbiseli Adam” gibi yazılı ve sözlü kültürün ilk dönemlerinde dahi madenlerin sanatsal bir değeri olduğu düşünüldüğünde bu şaşırtıcı bir sonuç değildir. Sanatta en fazla öne çıkan örneklerin tasnifine bakıldığında aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

2. 1. Maden Kültürünün Sanata Yansımaları

2. 1. 1. Filmler

Gümüş Gerdanlık (1972, Ülkü Erakalın), Fosforlu Cevriyem, (1970, Nejat Saydam), Altın Tren (çekim aşamasında), Mercan Kolye (1998, Tunca Yönder) ...

2. 1. 2. Müzik

2. 1. 2. 1. Pop Şarkı

Aman Petrol Canım Petrol (Ajda Pekkan), İnci Tanem (Tarkan), İnci Tanesi (Funda Arar), Altın Kafes (Demet Akalın), Altın Sarısı (Ayla Çelik) ...

2. 1. 2. 2. Sanat Müziği

Altın Hızma Mülayim (Abdurrahman Kızılay), Altın Tasta Gül Kuruttum (Nimet Hanım), Demirciler Demir Döver Tunç Olur (Bahattin Koç, Ender Kasal).....

2. 1. 2. 3. Müzik Grupları Bağlamında

Altın Gül...

2. 1. 3. Edebiyat

2. 1. 3. 1. Sözlü Yazılı Eser ve Yaratmalar Bağlamında

2. 1. 3. 1. 1. Hikâye

Pembe İncili Kaftan (Ömer Seyfettin) ...

2.1.3.1.2. Şiir Türü

Taşlama, Kayabaşı...

2. 1. 4. Folklor

2. 1. 4. 1. Oyunlar

Üçtaş, beştaş, dokuztaş, çelik-çomak...

2. 1. 4. 1. 1. Oyun Etapları

1. çinko, 2. çinko (Tombala oyununda) ...

2. 1. 4. 2. Fıkra

Altın Top...

2. 1. 4. 3. Araştırma-İnceleme

Altın Işık (Ziya Gökalp, 1923) ...

2. 1. 4. 4. Küfür

Ziftin pekini ye...

2. 1. 4. 5. Beddua

Yağlı kurşunlara gelesin...

2. 1. 4. 6. Bilmece

Sarıdır safran gibi

Okunur Kur'an gibi (Altın)

2. 1. 4. 7. Efsaneler- Destanlar

Gelin Kayası, Taş Kesilen Çoban, Taş Mercimek Tarlası, Taş Bebek, Ergenekon destanı, Yada Taşı (Uygur Türeyiş Destanı), Altın Işık Destanı, Altın Arığ Destanı...

2. 1. 4. 8. Halk Hekimliği/İnancı

Bakır Bilezik Takmak (Bileğe bakırdan enli özel yapım bir bilezik takmanın romatizma ağrılarına iyi geleceğine inanılmaktadır. Bir dönem ağrı bileziği adı altında sıkça kullanılmakta idi).

Erkeklerin altın takmasının sakıncalı olacağı inancı.

İnanç ve Uygulamalar Bağlamında Kurşun Dökme: Kurşunun eritilerek suya dökülmesi işlemidir ki hem kişinin falına bakılır hem de kişi nazardan arındırılır.

Üzerinde Kurşun ya da yeşim taşı taşıma. Bunları üzerinde taşıyan kişiye nazar değmeyeceğine inanılması.

Kurşun Dökme Âdeti: Detaylı bilgi için bkz. U. Barlas “Anadolu’da Kurşun Dökme Adetleri ve Hastalıkların Bu Yolla Tedavisi, 1990, Tıp Tarihi Araştırmaları.

Altın diş: Altın diş bir dönem zenginliğin ve statünün göstergesi olarak kabul edilmiştir.

2. 1. 4. 9. Formel İfadeler Bağlamında

2. 1. 4. 9. 1. Şiir Formelleri

Kömür gözlüm, kara gözlüm...

2. 1. 4. 9. 2. Masal Formelleri

Altın saray, altın taç, altın taht, elmas yüzük, gümüş tenli, inci dişli, mercan terlik, sırça köşk, sırma saçlı, Zümrüdü Anka, zümrüt gözlü...

2. 1. 4. 10. Ezgiler Bağlamında

2. 1. 4. 10. 1.Halk müziği

Maden Dağı Dumandır (İzzet Altınmeşe)...

2. 1. 4. 11. Geleneksel Yemekler Bağlamında

Kurşun aşısı...

2. 1. 4. 12. Evlilik Ritüelleri Bağlamında

Gümüş Yıl: Evlilikte 25. Yıl...

Altın Yıl: Evlilikte 50. Yıl...

2. 1. 4. 13. Atasözleri Bağlamında

Altın ana, bakır ana...Altın yere düşmekle bakır olmaz. Deli uslanmaz, demir ıslanmaz. Kaynanalık gümüş kaşıktır herkes ağzına sokamaz. Kel başa şimşir tarak. Emir demiri keser. İşleyen demir ışıldar...

2. 1. 4. 14. Deyimler Bağlamında

Altın bilezik, beton yığını, bronz tenli, civa gibi, demir leblebi, ekmeğini taştan çıkarmak, gümüş gerdanlı, inci dişli, kalaylamak, kömür gözlü, kurşun gibi, kurşun gibi delip geçmek, sırma saçlı, sütun gibi, taş kalpli, taş kesilmek, yüreği taş kesilmek, zümrüt gözlü, adını altın harflerle yazdırmak...

2. 1. 4. 15. Halk Galatı Bağlamında

1950’li yıllarında Demokrat partinin ambleminin “at” olması halkın bunu geçmişteki “boz-gök” demir ve İslâmiyet’te “boz atlı Hızır” inançlarıyla birleştirerek Demokrat Parti’nin açılımının “demir kır at” olarak düşünmesine yol açtığını hatta Demokrat Parti yerine “Demirkırat” dendiği hafızalardadır.

2. 1. 4. 16. Rüyalarda Görülen Madenler

Psikanalistlerin çoğuna göre rüyalar hem görenin hem de onun içinde yetiştiği toplumun değerlendirilmesinde büyük önem taşırlar. Coustantin Tacou’nun “kişinin bilinçaltındakilerin yansıdığı sembolik dili (Tacou, 2000: 7-20), Fromm’un “insanın durumu (Fromm, 2004: 39, 45,134) olup insan ile bu semboller arasında önemli bir bağ vardır; zira bu semboller sadece bireysel değil toplum bağlamında da ruhunun derinliklerine kadar sinmiştir (Fromm,2004: 111-114); Campbell’in her eser ile onu yaratan arasında güçlü bir bağ vardır; mitoslar da kişinin içinde yaşadığı toplumun özlem ve beklentilerini yansıtır ki rüyalar, bu yansımanın görüldüğü ender mitoslardan sadece biridir (Campbell, 2004: 50-56) diyerek tanımladıkları rüyaların madenlere yönelik olanları kimi zaman sıkıntıya kimi zaman ise ferah ve bolluğa yorulmuştur.

2. 1. 4. 17. Metaforlar Bağlamında (Dolaylama)

Siyah elmas (trüf mantarı), Altın boynuz (Haliç), Altınışik (Türklerdeki kut inancını ifade eden metafor), kara elmas (maden kömürü), Demirkazık (Kutup yıldızı), altın vuruş (ölüme sebebiyet veren son uyuşturucu dozu), demir parmaklık (hapishane, nezarethane).

2. 2. Maden Kültünün Medya ve Basına Yansımaları

2. 2. 1. Televizyon

2. 2. 1. 1. TV Kanalı

Mercan TV, Movie Platin, Movie Platin 2.

2. 2. 1. 1. 1.Tv Programları

Kristal Adalar (Nat Geo Wild) .

2. 2. 1. 1. 2.Diziler Bağlamında

Gümüş, Kurşun.

2. 2. 1. 1. 3. Film ve Dizi Karakterleri

Taşfırın Erkeği (Haluk, Çocuklar Duymasın, 2002-2019)

Fosforlu Cevriye (Fosforlu Cevriyem, 1970)

Demir (Bir Zamanlar Çukurova, 2018...Halen) .

2. 2. 2. Ödül-Plaket

Altın Ayı, Altın Palmiye, Gümüş Ayı, Altın Plak, Altın Mikrofon, Altın Küre,

Altın Kelebek Ödülleri, Altın Lale .

2.2.3.Dergi

Platin.

2. 3. Maden Kültünün İş Hayatına Yansımaları

2. 3. 1. Şirketler Holdingler

Demirdöküm, Altınbaş, Demirören.

2. 3. 2. Spor

2. 3. 2. 1.Spor Klüpleri Bağlamında

Altınordu.

2. 3. 2. 2. Spor Terimleri

Altın gol.

2. 3. 3.İşletmeler

2. 3. 3. 1. Restaurant-Cafe

Altın kapı (dönerci, İzmir) .

2. 3. 3. 2. Kuaför-Berber

Altın tarak, Altın makas (İstanbul).

2. 3. 4. İnşaat Sektörü

2. 3. 4. 1.Yapı İnşaat Türü Bağlamında

Taş yapı.

2. 3. 4. 2. İnşaat Yapı Malzemesi

Madeni ip tel, kireç taşı, demir, çelik.

2. 4. Maden Kültünün Meslekî Adlara Yansıması

Demircilik, bakırcılık, kalaycılık, taşçılık, kireççilik, sedef kakmacılık, kuyum, madencilik, kaynakçılık, kuyumculuk... ilk akla gelen mesleklerdir. Bunlara ek olarak alt başlıklarda madenlerle ilgili/bağlantılı mesleklere yer verilmiştir.

2. 4. 1. Kuyum malzemeleri

Miken taşı, elmastraş.

2. 4. 2. Dikiş-İşleme Türü

Telkırma.

2. 4. 3. Dikiş nakış,

Altınmekik (makara).

2. 4. 4.Güvenlik

Çelik yelek, kurşun geçirmez yelek.

2. 4. 5. Tıp

2. 4. 5. 1.Hastalıklar Bağlamında

Sedef hastalığı.

2. 4. 5. 2. Tıbbi malzemeler

Platin çivi.

2. 4. 5. 3. Vitaminler Bağlamında

Çinko, magnezyum, fosfor, demir, potasyum, tuz.

2. 5. Maden Kültünün Gündelik Yaşam Malzemelerine Yansıması

2. 5. 1. Süs Tuvalet Eşyaları

İnci takılar, sedefli oje, şimşir tarak, altın takılar, pırlanta takılar, elmas takılar, yakut takılar, bakır takılar .

2. 5. 2. Ev Eşyaları Bağlamında

Gümüşlük, Demirdöküm soba, teneke leğen, çelik tencere, çelik çatal kaşık bıçak, gümüş kaşık çatal bıçak, altın yaldızlı tabak, kaşık çatal bıçak.

2. 5. 2. 1. Ev eşyası satan yerler

Demirdöküm (beyaz eşya)

Gümüşsuyu (halı).

2. 5. 3. Temizlik Malzemesi

Boron.

2. 5. 4. İçecekler Bağlamında

Altınbaş, Altıncılıç, Maden Suyu.

2. 6. Maden Kültünün Renk Adlarına Yansıması

İnci beyazı, mercan pembesi, kömür karası, altın sarısı, bronz, lame, dora, demir kırığı, mercan, katran karası, kurşuni, nefti, petrol mavisi/yeşili, bakır rengi.

2. 7. Maden Kültünün Hayvan Adlarına Yansıması

Gümüşbalığı.

2. 8. Maden Kültünün Bitki Adlarına Yansıması

2. 8. 1. Meyveler Bağlamında

Altın çilek, kurşun eriği.

2. 8. 2. Deniz Bitkileri

Mercan kayası.

2. 8. 3. Faydalı Otlar

Altınbaşak, altıncökü, mercanköşk, altıncümühür, demirhindi.

2. 9. Maden Kültünün Yön Adlarına Yansıması

Taş-taşra.

2. 10. Maden Kültünün İş-Oluş Fiilerine Yansıması

Demir dövme, altın suyuna batırmak, çeliğe su vermek, sadekarlık yapmak.

2. 11. Maden Kültünün Zaman Kavramlarına Yansıması

Taş Devri, Cilalı Taş Devri, Maden Devri, Altın Çağ (En değerli zamanını yaşamak).

2. 12. Maden Kültünün Tarihi Yapıları Yansıması

Dikilitaş (İstanbul).

2. 13. Maden Kültünün Yerleşim Yeri Adlarına Yansıması

2. 13. 1. İller

Tunceli, Gümüşhane.

2. 13. 2. İlçeler

Yakutiye (Erzurum), Altındağ (Ankara), Demirci (Manisa), Maden (Bingöl), Bor (Niğde)

2. 13. 3. Beldeler

Gümüşlük (Bodrum)

Altınoluk (Balıkesir)

2. 13. 4. Köyler

Altınoba (Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Muş..), Dikmetaş (Bayburt), Demirözü (Bayburt) ,
Tunçbilek (Kütahya, Şanlıurfa), Demirköprü (Hatay, Sivas) Gümüşhacıköy (Amasya).

2. 13. 5. Semtler

Demirtepe (Ankara), Altunizade (İstanbul).

Sonuç

Yazılı kaynaklar ve kişisel tespitlere dayanarak elde edilen verilere bakarak sonuç olarak denilebilir ki: Türkiye’de madenlerin kişi adlarına yansımalarından biri hariç tamamının dışı karakterli yani kadın adları olarak ortaya çıktığı; demir ve türevleri gibi “soğukluk-dayanıklılık-sertlik” ifade edenlerin erkek adları olarak benimsendiği görülmektedir.

Türklerin geçmiş hayatlarında önemli bir yere sahip olan “demir kültü” ve buna bağlı inanç ve pratikler daha farklı alanlara yayılarak yaşamaya devam ederken “bakır” için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Nitekim bugün “soyadı”, “atasözü” “halk hekimliği” alanında bir

tedavi yöntemi ve bir iki mutfak eşyasının yapıldığı madde” olmaktan öteye geçememesi bakır inancının yok olmaya yüz tuttuğu ve kültleşme süreci göstermediği görülmektedir.

Eski yurtlarından çıktıkları andan itibaren Türkler çok farklı kültürlerle karşılaşma fırsatı bulmuş; yeni coğrafyalarının da etkisiyle bu karşılaşma, farklı madenlerle tanışmalarına sebep olmuştur. Bu bağlamda inci-mercan-elmas-yakut başta olmak üzere söz konusu maden-değerli taşların gelişen ve değişen dünya içindeki yeni hayatlarında “medya”dan “ev eşyaları”, “renk” adlarından “şifalı otlar”a “yiyecek”ten satılan her ürünün “marka”sına kadar sosyal hayatın tüm alanlarına yansımaları, kaçınılmaz olmuştur. Geçmişte genelde “demir” inançlarıyla birlikte görülen “dağ”ın yerini “kaya”nın almasını da bu şekilde açıklamak mümkündür.

Gelişen ve değişen dünya içinde Türkler; ihtiyaç ve beklentilerine karşılık bulmakta gecikmemiştir. Gerek çeşitli durumların gerekse farklı özellikleriyle ön plana çıkan insanlara verilen lakapların gerekse deyim ve atasözlerindeki zenginliğin sebebini, burada aramak gerekmektedir.

Değerli taş ve madenlerin rüyalarda görülmesi farklı madenlerin hatta aynı madenin çeşitli ortamlarda bulunmasına göre farklı yorumların yapılması Türk toplumunun bilinçaltını dışa vurması bir yana özlem ve beklentilerini hatta ihtiyaçlarını ortaya koyması açısından dikkate değerdir ve madenlerin kültleşme süreçlerini güçlendiren bir etken olarak varlık göstermektedir.

“Ad”lara nazaran “soyad”ların çokluğu ise dikkati çeken hususlardandır, bu durumu “soyad”ların başta meslek yapanları olmak üzere hatta bazen birden fazla eki ard arda almasıyla açıklamak mümkündür. Meslek eki olan maden adlarının “soyadı” değil ilk ortaya çıktıkları dönemde lakap bildirmesi Dede Korkut hikâyelerinde de sıkça görülen “epitet”lerle benzer bir durumu hatırlatır. Madenlerin lakaplardan soyadlarına geçiş süreci de bu anlamda bireysel tanımlamalardan toplumsal tanımlamalara geçtikleri anlamına gelmektedir.

Geçmişte “Gök Tanrı İnancı” bağlamında şekillenen değerli taş ve madenlere bakışın günümüze yansımada teknolojik gelişmelerin her çeşit iletişim-haberleşme yolunun, bugünkü coğrafyada yeniden şekillenen kültürel-ekonomik-siyasi-tarihî gerçeklerle beraber değişen değer yargılarının izleri fark edilmektedir. “Demir”in uğur getirdiğine inanılıp insanın üzerinde taşınması, “bakır bilezik takanın romatizmasının iyileşeceği” gibi birkaç örnekte inancın farklı bir yönde yaşamaya devam etmesi ise bunun en iyi kanıtıdır.

Eski Türk inanç ve gelenekte yaşayan maden ve madencilik kiyemeti yalnız atalar kültüyle bağdaştırılabilecek ad ve soyadlarına yansması ve eski inançların etkisiyle uğurlu ve sağaltıcı yönlerinin yanı sıra bilim, sanat, edebiyat ve ekonomi sahalarında da önemini koruyarak varlığını devam ettirmektedir. Bu durum türküler başta olmak üzere musiki sanatında, film ve dizi isimlerinde, şirket ve işletme isimlerinde ve en önemlisi kültürel kimliği en iyi muhafaza eden folklor malzemelerinde yoğun bir şekilde yaşamaya devam etmektedir. Günümüzde varlığını bu denli canlı bir şekilde koruyan madenlerin bu durumu kült olarak varlığını koruduğu ve maden kültürünün gelecekte de varlık göstermeye devam edeceği anlamına gelmektedir. Sonuç olarak bu tasnif çalışması; Türkiye sahasında madenlerin kültürel anlamda kapladığı alana, ulaşılabilen bilgiler ışığında ışık tutmakta ve bundan sonra yapılacak Türk kültüründe madenler ile ilgili çalışmalara bu anlamda destek vermeyi hedeflemektedir.

Kaynakça

- ATSIZ, N. (1943). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- BARLAS, U. (1990). “Anadolu’da Kurşun Dökme Adetleri ve Hastalıkların Bu Yolla Tedavisi”, *Tıp Tarihi Araştırmaları*.
- CAMPBELL, J. (2007). *İlkel Mitoloji, Tanrının Maskeleri 3*. (Çev. Kudret Emiroğlu). Baskı Ankara: İmge Kitabevi.
- ÇAĞATAY, S. (1963). *Türk Lehçeleri Örnekleri XIII. yüzyıldan XVII. YY’a Kadar Yazı Dili*. Ankara Üniversitesi, DTCF Yayınları No. 62, Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü No:9 Ankara.
- ÇAY, A. (1988). *Türk Ergenekon Bayramı, Nevruz*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:88, Seri: IV. Sayı:24.
- ELIADE, M. (2003). *Demirciler ve Simyacılar*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ERGİN, M. (2005). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- FROMM, E. (2004). *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sırları*. İstanbul: Arıtan Yayınları.
- İNAN, A. (1954). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. Seri, No:24. Ankara.
- İNAN, A. (1998). “Türklerde Demircilik Sanatı: Tarihte ve Folklerde”, *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İZBIRAK, R. (2018). “Türkiye’de Madencilik”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3(2).
- ÖGEL, B. (1984). *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Osta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*. Ankara: TDK Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi. Sa. 42.
- ÖGEL, B. (2010). *Türk Mitolojisi II. Cilt*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. TTK Yayınları VII. Dizi. Sa. 102
- ÖGEL, B.(2014). *Türk Mitolojisi I. Cilt*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları VII. Dizisi Sa. 102 Ankara.
- TACOU, C. (2000). *Din ve Fenomoloji, Mircea Eliade’nin Eserlerine Toplu Bir Bakış*. (Çev. Havva Köser). İstanbul: İz Yayıncılık.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (1998).C.II, Ankara:TDK
- YAYIN, N. (2012). *Gök Tanrı İnanıcı Bağlamında Türk Mitolojik Değerlerinde Cinsiyet* İzmir: Üniversiteliler Ofset.

ZİYA Gökalp (1974). *Türk Medeniyet Tarihi İslâmiyetten Evvel Türk Medeniyeti, İslâmiyetten Evvel Türk Dini* 1. *Kitap* (Hazırlayan: Fikret Şahoğlu), İstanbul: Türk Kültür Yayını: 5.

Elektronik Kaynaklar:

(http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059), Erişim Tarihi: 22.09.2020.

<https://www.webtekno.com/turkiye-de-en-cok-hangi-soyisimlerin-kullanildigi-aciklandi-h48025.html> Erişim Tarihi: 22.09.2020.